

УДК 94(477):262.14

Концур–Карабінович Н. М.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та
політології, Івано–Франківський національний технічний
університет нафти і газу (Україна, Івано–Франківськ),
Kontsur@i.ua

ФЕНОМЕН КАРДИНАЛА ЙОСИФА СЛІПОГО

На широкому фактологічному матеріалі аналізується історичний портрет патріарха Йосифа Сліпого, який з гідністю, винісши тортури тоталітарного режиму, відстоював та розбудовував Українську греко-католицьку церкву. Проаналізуємо в чому ж загадка феномена Кардинала Сліпого.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, отець Йосиф, комуністичний тоталітарний режим, наша Церква, патріарх.

Є постаті, які залишаються у пам'яті народній своїми діями, творчими здобутками на ниві духовній, літературній, мистецькій, досягненнями в науці чи політиці. Йосиф Сліпий належить до постатей світового виміру. Він – світоч християнської віри. Він – мученик і страдалець за християнські переконання. Він – один з фундаторів Української греко-католицької церкви. Він – знаний учений на терені світової богословської науки. Йосиф Сліпий, з гідністю справжнього християнина винісши жакливі тортури комуністичного тоталітарного режиму, не втратив мужності, а благословенний Божим провидінням впродовж 20 років розбудовував Українську церкву у діаспорі, дбаючи про духовний розвій української нації.

«Оця любов до Христа, любов до Святої Церкви, що є його Тайнственным Тілом, любов до рідного українського народу з його духовними і матеріальними скарбами визначували мій життєвий трудолюбивий шлях, моє думання і мою працю, на волі і в неволі» [1, с. 6].

Йосиф Сліпий – велична постать нашої новітньої церковної історії і загалом історії українського народу. Глибинні народні джерела формування цієї неординарної особистості розкрив дослідник Української церкви В. Ленчик: «своєю психологічною структурою митрополит Йосиф був без сумніву великий інтелект, тонкий аналітик дуже складних питань, знавець мистецтва і музики, незвичайно працьовитий, як дослідник і вчений, аристократ духа, якого могло дати лише Золоте Поділля, що пощаджував у собі велике почуття власної гідності із здоровими етично-моральними засадами і глибокою природною релігійністю» [2, с. 20].

У розпалі діянь щодо збереження церкви 1 листопада 1944 р. перервалась нитка життя Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Автоматично всі обов'язки, весь тягар і відповідальність за долю нашої Церкви впали на отця Йосифа Сліпого [3, с. 80].

Незважаючи на напружені стосунки між церквою та радянським режимом, участь в похованні митрополита, окрім ієрархів та духовенства УГКЦ, взяли також єпископи польської католицької, російської, вірменської і української православних церков, тисячі віруючих. За оцінкою Ю. Федоріва, це був перший випадок в історії Греко-католицької церкви, коли її архієрея хоронили офіційні представники чотирьох церков [4, с. 293–294]. Під час похорону були присутні представники влади, очолювані М. Хрущовим, а також чимало працівників системи НКДБ, в тому числі і С. Карін, який залишався уповноваженим і спецслужб, і Ради у справах релігійних культів по роботі з УГКЦ.

Кардинал Йосиф розпорядився організувати похоронний похід через місто з поворотом назад до Собору святого Юра. Багато церковних владик відраджували нового главу Української греко-католицької церкви від задуму, вважали, що не «треба нести тіла з домовиною через місто, бо можуть його зневажити, – писав Йосиф Сліпий, – але я не уступив і сказав, що тіло понесуть священники» [2, с. 25].

«Натхненний його благодаттю, служив я своїй рідній Церкві на тих постах, які доручив мені Глава і Батько нашої Церкви, Слуга Божий митрополит Андрей, як професор та ректор Духовної Семінарії і Богословської Академії, як засновник Українського Католицького Університету в Римі» [1, с. 7].

Без сумніву, ліпшого кандидата на митрополита не можна собі було уявити. Йосиф Сліпий за весь час давнішої своєї діяльності, церковної і громадської, показався людиною такого великого формату, такого сильного характеру і вміння, що лиш він один міг перейняти керму Церкви в такі грізні часи. Надій він не обманув. Він створив одну з найсвітліших сторінок нашої церковної історії [3, с. 83]. За період своєї діяльності, як ректор єдиної у світі української високої богословської школи – Богословської Академії, він підніс її рівень до рівня найліпших того роду інституцій у цілій Католицькій церкві. Кардинал Йосиф виховав цілу генерацію священників нового типу. Він поставив богословську науку нашої Церкви на рівні з наукою західних європейських країн. Послідовник митрополита Андрея, митрополит Йосиф зумів поєднати східний тип християнства, притаманний орієнтальній Церкві, з органічною приналежністю нашої Церкви до Заходу, до Католицької церкви і її культури [5, с. 63].

З того часу закінчується його праця, як науковця і організатора наукового богословського життя, а відкриваються двері невідомого завтра. Життя Йосифа Сліпого склалося так, що хоч він і займався у молодості науковими студіями чи то в Інсбруці, чи в Римі, провидіння кликало його бути священником, архіпастирем і духовним батьком чи не в найважчі часи історії Греко-католицької церкви в Україні. Це служіння коштувало йому дуже дорого, бо найкращі роки свого життя (1945–1963) він провів у тюрмі чи на засланні. «Скільки можна було за той час зробити, та не можна було, та й зрештою не дали...» [6, с. 52].

Йосиф Сліпий намагався продовжити лінію митрополита Андрея Шептицького на збереження церкви та її адаптацію в нових політичних умовах. Він усвідомлював, що радянське керівництво прагнуло використати вплив та авторитет УГКЦ у боротьбі проти національного Руху Опору, вимагаючи від ієрархів виступити зі зверненнями про припинення збройної боротьби. Служителі церкви намагалися маневрувати, формально виконуючи вказівки, що межували з формою наказів. Так, станіславський єпископ Г. Хомишин опублікував 13 листопада 1944 р. пастирський лист «Всечесному духовенству і вірним, мир о Господі», в якому закликав вірних жити за християнськими заповідями, засуджував убивства невинних людей, не згадуючи і не тавруючи при цьому учасників збройного підпілля ОУН і УПА, як того вимагали радянські власті [7, с. 125].

Посилився тиск і на митрополита Йосифа, від якого, як доказу лояльності до радянської влади, теж вимагали звернення до учасників Руху Опору. Оскільки

передбачалася поїздка делегації УГКЦ до Москви на переговори з головою РСРК І. Полянським, то 23 листопада митрополит змушений був оприлюднити своє пастирське послання «Духовенству і вірним, мир у Господі і благословення». У ньому він звертався до «різних озброєних ватаг-відділів», які «заманюють до себе мирних жителів під позовами патріотичних і суспільних гасел, закликаючи до опору державній владі, а через те стягують на невинних карні експедиції та репресії». У зверненні він нагадував про християнські закони, вказуючи, що людина, яка «проливає невинну кров навіть свого ворога, політичного противника, стоїть на рівні з чоловіковбивником, що вбиває для грабежу». Хоча у зверненні заявлялося, що «діяльність деяких націоналістичних угруповань має за наслідок те, що тисячі молоді гине марно та пропадає для українського народу. Вони, надія кращого майбутнього, замість позитивної праці і здобутків роблять, навпаки, велику шкоду і народові, і Церкві» [8, арк. 3–5]. Митрополит ні разу не вжив назв ОУН і УПА як структур, проти яких нібито спрямоване його послання.

Уповноважена делегація УГКЦ в середині грудня вирушила до Москви. Її маршрут, спосіб пересування та розміщення був під повним контролем органів держбезпеки. У порівнянні із запропонованим А. Шептицьким складом делегації відбулися певні зміни. Замість Й. Сліпого, який після смерті А. Шептицького посів місце митрополита, керівником делегації він призначив К. Шептицького. Кардинал Йосиф пояснював свою відмову від поїздки наступним чином: «Я тепер при нинішніх обставинах їхати в Москву з делегацією не можу. Мене можуть заарештувати, але це пів біди, може статися катастрофа з аеропланом, можуть напасти на поїзд партизани чи може виникнути інше нещастя в дорозі» [9, с. 250]. Окрім К. Шептицького до складу делегації увійшли визначені ще А. Шептицьким священники Г. Костельник, І. Котів і Г. Будзінський. Забезпечення поїздки та розміщення делегації у Києві і Москві здійснював НКДБ УРСР [10, с. 256–258].

22 грудня 1944 року відбулася зустріч делегації УГКЦ із головою РСРК при РНК СРСР І. Полянським, під час якої члени делегації ознайомили його зі зверненням митрополита Йосифа Сліпого від 23 листопада, передали текст меморандуму, в якому пропонувався статус УГКЦ в умовах радянської дійсності, а також квітанції про перебування у фонд Червоного Хреста 100 тис. крб.

У меморандумі містилися пропозиції звільнити церковних служителів від військової та інших повинностей; гарантувати недоторканність церков, каплиць і конфесійних пвнтарів; дозволити діяльність Богословської академії, духовних семінарій, монастирів, церковних шкіл, музеїв, садочків, сиротинців, лікарень; допустити церкву до викладання релігії у всіх народних і середніх школах; звільнити від усіх державних і комунальних податків церковні будівлі, а також приміщення духовних семінарій, монастирів, а оподаткування помешкань єпископів, крилошан і парафіяльних священників прирівняти до приміщень державних установ; виділити в Москві та Києві по одній церкві для використання греко-католиками, які там проживають, із правом Львівському митрополитові призначати священників до цих церков [10, с. 759].

Над Українською католицькою церквою нависли чорні хмари. На так благородні жести нашого народу, на знак вдячності московські володарі виявили вороже ставлення супроти нашої Церкви і народу. Отець Йосиф був свідомий тої складної ситуації і що чекає на нього як голову Української католицької церкви. Вже 11 квітня 1945 р. митрополита Йосифа заарештовують, а разом з ним усіх наших єпископів, багато священників, монахів, монахинь і вірних. З цієї хвилини відчинились ворота важкої мандрівки ув'язнень і заслань [11, с. 198].

За цим прийшов черговий удар напій Церкви, а саме примусове з'єднання Української католицької церкви з московською православною. Юридична ліквідація Церкви відбулась у цілковитій відсутності нашої ієрархії, бо всі були арештовані на т.зв. Львівському соборі. Виконавцями примусового «возз'єднання» були московська Православна церква, а точніше її патріарх Алексій, при допомозі кремлівських вождів і горезвісного КГБ. У той час митрополит Йосиф і всі наші владика, священство і монашество міряли сибірську тайгу і тундру. Здавалось, що за ними всіма слід пропав. Ми дуже часто згадуємо зовсім машинально – митрополит був ув'язнений вісімнадцять років. Спробуємо це поняття – вісімнадцять років ув'язнення – виповнити дійсним змістом [12, с. 20–38].

Вісім літ примусових робіт у сибірських таборах строгого режиму. Москва і Новосибірськ, Маріїнськ і Кіров, Печора й Інта, Мордовія і Потьма – головні етапи поневірян під час першого ув'язнення. У 1953р. Кардинал Йосиф засуджений вдруге. Заслання в Красноярський край. Там він пише перші два томи історії Вселенської церкви на Україні, починаючи від святого апостола Андрія [13, с. 103].

«Ув'язнення ніччю, тайні судилища, безконецні допити і підглядання, моральні і фізичні знущання й улокорення, катування, морення голодом, нечестиві слідчі і судді, а перед ними я, безборонний в'язень – каторжник, «німий свідок Церкви», що знеможений фізично і психічно вичерпаний, дає свідчення своїй рідній мовчазній і на смерть приреченій Церкві... І в'язень – каторжник бачив, що і його шлях «на краю землі» кінчався приреченням на смерть!» [1, с. 8].

Там же, на засланні, отець Йосиф здеградований, зведений до якогось табірної числа, відірваний від світу, серед голоду і холоду, без відповідного одягу і взуття, без елементарних людських умов та ще й у похилому віці. Треба було залізної сили волі і витривалості, щоби в таких умовах витримати і здержати людську гідність та достоїнство [11, с. 220]. До речі, під час перебування в концтаборі Йосиф Сліпий довідався, що туди доставили одного з тих енкаведистів, котрий брав участь у його арешті. Тепер цей тип потрапив у неласку до більшовицької влади, яка змінила звичну йому уніформу на арештантський одяг. Коли ж він дізнався про перебування тут свого колишнього «підопічного», то дуже переживав чи Йосиф Сліпий пробачить йому. Митрополит при першій же нагоді підійшов до нього й обійняв того бідолагу [2, с. 30].

Митрополита привозили з далекій півночі на київські гори і пробували його зламати – показуючи царство, що його чекає. Навіть обіцяли спадкоємність московського патріарха Алексія, якщо він відмовиться від Апостольської Столиці, від Католицької церкви і перейде на російське православ'я. Тверде і непохитне

«ні» немилосердно збитого і скатованого до крові, знову і знову митрополита повертали на заслання. Щоб встояти проти такої спокуси, а потім сказати «ні» треба було мати крицевий характер і силу волі. Отець Йосиф вибрав фізичну неволю, знущання, поневіряння, замість жити фізично на волі душевно скованим, а ще гірше – душевно мертвим [14, с. 125].

Після засудження Йосифа Сліпого у 1946 році майже ніхто не знав чи він живий і де перебуває. Аж після смерті Сталіна, коли наступила амністія для деяких в'язнів, а серед них і чужинців, дійшли до нас звістки про митрополита, що він живий. У західній пресі з'явилися описи зустрічей з ним. Тут, зокрема, можна згадати о. Петра Леоні, який мав нагоду бути деякий час разом з митрополитом на засланні, і він про це описав у книжці «Ватиканський шпигун», що з'явилась у Римі у 1959 р. [12, с. 20–38].

В 1960 році Папа Іван XXIII номінує Блаженнішого Кардиналом і добивається остаточного звільнення. Після 18 років страждань Йосиф Сліпий опинився на волі, у центрі Вселенської церкви – Ватикані. Людина, що здається була забута всіма – ожила як ніколи. На передових сторінках світової преси, на радіо і телебаченні. Надзвичайно зворушливими є моменти, як його зустрічали високі ватиканські чини, кардинали Чиконіяні та Тесла. Опісля привезли митрополита до Папи Іоана XXIII, який спеціально чекав його приїзду [15].

У неділю 10 лютого постав Йосиф Сліпий перед Папою Іоаном XXIII. Після молитви у домашній каплиці він дістав картку, позначену багатьма червоними крапками, – це концентраційні табори, що розтягаються по східній Московії. Папа звелів собі дати і показати місце у концтаборі, де жив митрополит. Сліпий вказав на місцевість і промовив: «зі мною були католики і православні, а я був їх єпископ» [5, с. 63].

Подальший період життя виповнений безупинною працею, молитвами за церкву й народ. Бо ж чи міг він бути вільним, коли не була легалізована Українська греко-католицька церква.

У процесі розвитку подій навколо нашої церкви, на тривалі прохання мирян, священників і єпископів Блаженніший отець Йосиф погодився прийняти титул Патріарха. Цей святочний акт історичного значення стався у час «Українських днів» в Римі у 1975 р., в базиліці св. Петра і на гробі апостола Петра в імені «Божого люду». Отець доктор Іван Гриньох грецькою мовою проголосив отця Йосифа Патріархом Києво-Грецьким і всієї Русі-України.

«Як не ви, – звертається він до Павла VI, – проголосите Ваша Святосте... зробить те один із Ваших наслідників, бо поки будемо жити, ми і наша Церква патріархату відректись не зможемо ніколи» [13, с. 104].

Це сталося доконаним актом і цього ніхто не зітре з нашої історії. Вже тоді частина іноземних достойників прийняли як факт доконаний і зверталися до Блаженнішого, як до Патріарха. Не забуваймо, що «звичка творить право». Дехто втрачає віру Ісуса Христа зрадив один з апостолів. Апостол Петро тричі відрікся Христа, але незалежно від цього світло перемогло темряву, а правда перемогла лицемірство. І сьогодні стоїть могутня і непорушна Христова церква. Це тільки питання часу. Ми непохитно віримо у перемогу нашої правди [16, с. 74–78].

Йосиф Сліпий як керівник і пастир мільйонів українських католиків протягом 40 років (1944–1984)

здобув світове визнання. Він разом зі своїм попередником митрополитом Андреем Шептицьким підніс на нові висоти духовну й естетичну красу візантійсько-українського обряду, повноцінно утвердивши його в середовищі західного християнства, в самому центрі католицького світу – в Римі. Він зламав чимало помилкових стереотипів серед своїх римських колег – кардиналів щодо України, її церкви і історії. Це було під силу людині не тільки сильної волі, а й глибоких знань, порядності, культури, полум'яного патріотизму. Він приїхав в 1963 р. з каторги до Італії вже немолодою і не зовсім здоровою людиною, і багатьом здавалося, що це буде «доживання віку» виснаженого, кволого старця. Але він ще жив у Римі при 4 папах. За 21 рік не раз сколихував Ватикан, увесь католицький світ своїми заходами на захист України та її церкви. Масмедію не здивуєш сенсаціями, але й вона часто писала про феномен Кардинала Сліпого. Він прожив 92 роки (1892–1984). І від молодості до глибокої старості багато чого в його житті й діяльності було справді феноменальним. Риса винятковості окреслює його вдачу, міжлюдські стосунки, спосіб думання, науковий доробок, внесок у культуру, покровительство мистецтву.

Список використаних джерел

1. Патріарх Смирненний Йосиф (Друкується за виданням: Патріарх Йосиф. – Дітройд, 1984) // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
2. Рудницька М. Невидимі стигмати // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
3. Яроцький П. Повернення із забуття (Українська Греко-Католицька Церква: історія і сучасний стан) // Політика і час. – 1992. – №4.
4. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні / Ю. Федорів. – Торонто, 1967. – 362 с.
5. Державність. – 1994. – №1–2.
6. Денисенко А. Національні мотиви у творчій спадщині Йосифа Сліпого // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
7. Андрухів І. О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 рр. Історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 2004. – 344 с.
8. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.201. – Оп.1. – Спр.122.
9. Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки. – К.: ПП Сергієв М. І., 2006. – Т.1. – 920 с.
10. Культурне життя в Україні. Західні землі. – Львів, 1996. – Т.2.: 1953–1966. – 916 с.
11. Мартирологія українських церков. – Том 2: УГКЦ. – Торонто, 1985.
12. Сергієв В. Йосиф Сліпий в роки Другої Світової Війни // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
13. Бучинський Батько Церкви та народу: кардинал Йосиф Сліпий // Київ, 1994. – №1.
14. Патріарх Йосиф / Впорядкував В. Маркус. – Детройт: видання Українського Патріаршого світowego Об'єднання, 1984. – 72 с.
15. Пасенко І. Голгота Українського Греко-Католицької Церкви в час руйни // Українське слово. – 1995 р. – 27 квітня.
16. Степовик Д. Кардинал Йосиф Сліпий // Історичний календар. – 2002.

References

1. Patriarch Smyrennyj Josyf (Drukujet'sja za vydannjam: Patriarch Josyf. – Detrojd, 1984) // Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
2. Rudnyts'ka M. Nevydymy stigmaty // Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
3. Jaroc'kyj P. Povemennja iz zabuttja (Ukrai'ns'ka Greko-Katolyc'ka Cerkva: istorija i suchasnyj stan) // Polityka i chas. – 1992. – №4.
4. Fedoriv Ju. Istorija Cerkvy v Ukrai'ni / Ju. Fedoriv. – Toronto, 1967. – 362 s.
5. Derzhavnist'. – 1994. – №1–2.

6. Denysenko A. Nacional'ni motyvy u tvorchiy spadshyni Josyfa Slipogo // Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
7. Andruhiv I. O. Religijne zhyttja na Prykarpatti: 1944–1990 rr. Istoryko-pravovij analiz / I. O. Andruhiv. – Ivano-Frankivsk, 2004. – 344 s.
8. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u L'vovi. – F.201. – Op.1. – Spr.122.
9. Likvidacija UGKC (1939–1946): dokumenty radjans'kyh organiv derzhavnoi' bezpeky. – K.: PP Serghijchuk M. I., 2006. – T.1. – 920 s.
10. Kul'turne zhyttja v Ukrai'ni. Zahidni zemli. – L'viv, 1996. – T.2.: 1953–1966. – 916 s.
11. Martyrologija ukrai'ns'kyh cerkov. – Tom 2: UGKC. – Toronto 1985.
12. Sergijchuk V. Josyf Slipyj v roky Drugoi' Svitovoi' Vijny. Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
13. Buchyns'kyj Bat'ko Cerkvy ta narodu: kardynal Josyf Slipyj // Kyi'v, 1994. – №1.
14. Patriarh Josyf / Vporjadkuvav V. Markus'. – Detroit: vydannja Ukrai'ns'kogo Patriarshogo svitovogo Ob'jednannja, 1984. – 72 s.
15. Pasenko I. Golgota Ukrai'ns'kogo Greko-Katolyc'koi' Cerkvy v chas rui'ny // Ukrai'ns'ke slovo. – 1995 r. – 27 kvitnja.
16. Stepovyk D. Kardynal Josyf Slipyj // Istorychnyj kalendar. – 2002.

Kontsur-Karabinovych N. M., candidate of historical sciences, associate professor of history and political science, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ukraine, Ivano-Frankivsk), Kontsur@i.ua

Patriarch Yosyf Slipyi: Some traits to the portrait of a religious man

The article offers the analysis of a historic portrait of patriarch Yosyf Slipyi on widely-spread materials, who suffered cruelty of totalitary regime with dignity developed the Ukrainian Greek Catholic Church.

Keywords: Greek Catholic Church, prist Yosyf, communist totalitary regim, our Church, imprisonment, patriarch.

Конкурс-Карибинович Н. Н., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и политологии, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа (Украина, Ивано-Франковск), Kontsur@i.ua

Феномен Кардинала Йосифа Сліпого

На широчайшем фактологическом материале анализируется исторический портрет патриарха Йосифа Сліпого, который с честью выдержал пытки тоталитарного режима, отстаивая честь Украинской греко-католической церкви.

Ключевые слова: Украинская греко-католическая церковь, отец Йосиф, коммунистический тоталитарный режим, наша Церковь, патриарх.

УДК 94(477.8)

Ленартович О. Ю., доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії України, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк), oleg.lenartovich@gmail.com

Діяльність А. Мельника та ОУН(м) в роки Другої світової війни

Висвітлюється процес розколу ОУН, наводиться коротка біографія А. Мельника, розглядаються основні напрямки діяльності ОУН(м) в роки Другої світової війни.

Історіографія яка безпосередньо стосується запропонованої проблеми має суперечливий характер. В. Косиш у власних розвідках заперечує факт розколу ОУН, стверджує, що від початку свого існування організація не була єдиним цілим. Натомість, П. Мірчук насоложує на протилежному, звичуюачучи А. Мельника в узурпації влади та ігнорувани думки представників крайового проводу стосовно тактики і стратегії боротьби. Окремі аспекти діяльності ОУН(м) досліджували І. Патриляк, Г. Стародубець, М. Головок та ін. Їхні розвідки присвячені аналізу політичної доктрини організації, причин розколу в ОУН, діяльності сформованих ними політичних інституцій в період окупації. Здебільшого йшлося про висвітлення окремих фактів, які не відтворюють специфіку діяльності ОУН(м). Метою статті є об'єктивне висвітлення питань пов'язаних із діяльністю А. Мельника та підпорядкованої йому ОУН в роки Другої світової війни.

Ключові слова: ОУН, Провід українських націоналістів, Крайовий провід, УПА.